

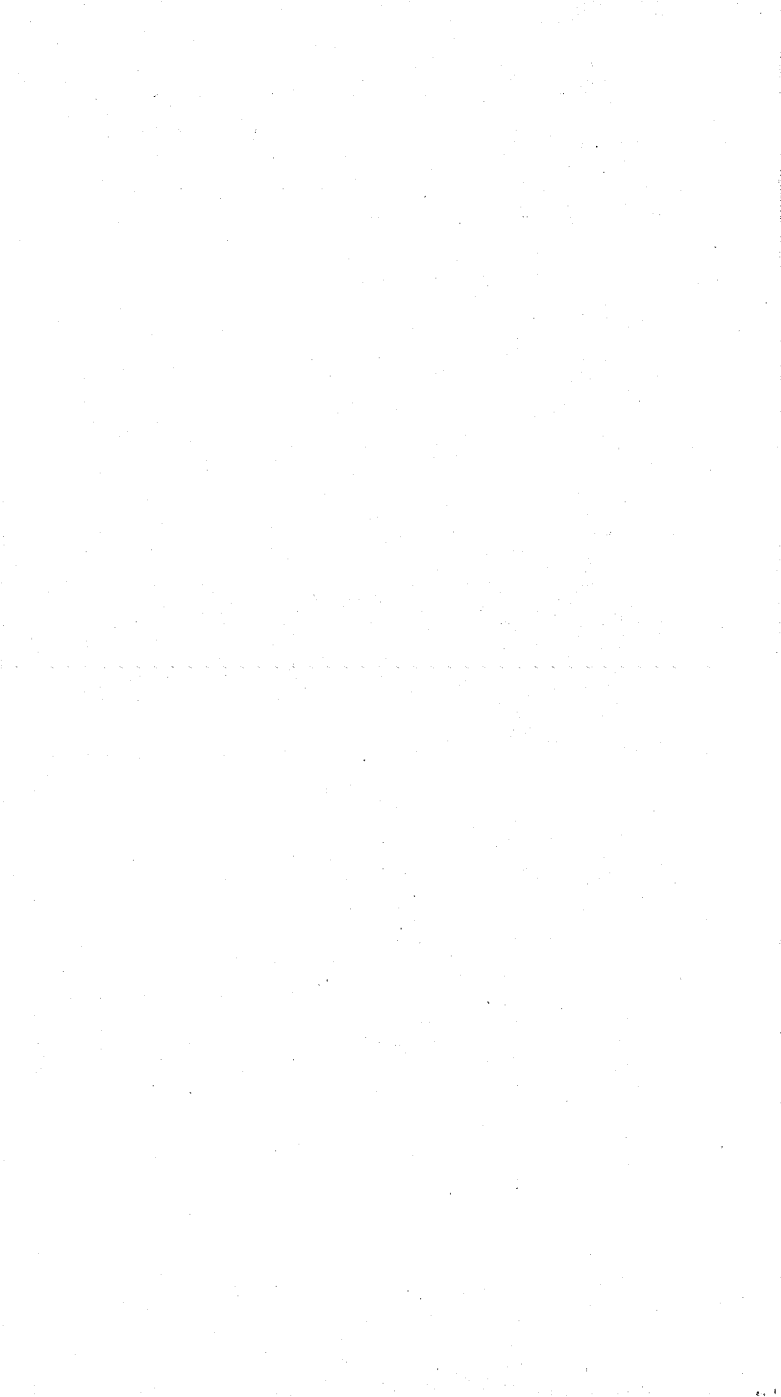
LEO TOLSTOJ

Den andra epilogen till

KRIG

OCH

FRED

DEN ANDRA EPILOGEN TILL

Krig och fred

LEO TOLSTOJ

DEN ANDRA EPILOGEN TILL

Krig och fred

MED EN INLEDNING AV

HERBERT TINGSTEN

BONNIERS

K: d

Ryska originalets titel:

Война ц Мцр, ЭццлоЪ II

Översättning av Sven Vallmark

PRINTED IN SWEDEN

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1959

STOCKHOLM

FÖRORD

För Leo Tolstoj var det stora verket Krig och fred inte endast, kanske inte ens i främsta rummet, en roman utan också en trosbekännelse och en vetenskaplig insats. Han ville framlägga sin uppfattning om historien, sin historiefilosofi, om man så vill, och tillika genom skildringen av ett händelseförlopp ge en illustration till denna uppfattning. "Dessa tankar", skrev han i ett brev kort före verkets avslutande, "är frukten av hela mitt livs intellektuella ansträngningar, och de är en oskiljaktig del av den filosofi jag har kommit till." Tankarna kommer fram i den egentliga romanen, i samtal och reflexioner, men endast sporadiskt och styckevis; de har ofta sagts innebära ett slags fatalism, en tro på de mänskliga ansträngningarnas fåfänglighet och på ödets oundviklighet, och många kritiker har i dessa till synes löst och snabbt nedkastade synpunkter sett en svaghet i romanen. Men i en andra epilog sökte Tolstoj sammanfatta och precisera sin syn på historien. Endast genom denna blir det därför möjligt att begripa de historiefilosofiska antydningarna i själva romanen. Den andra epilogen är den konstruktion, som uppbär och rättfärdigar tan-

FÖRORD

karna i berättelsen, som visar att tankarna är led i en sammanhängande och genomtänkt åskådning.

Denna andra epilog har emellertid ofta utelämnats i översättningar av Tolstojs verk; i de svenska Tolstojupplagorna är detta genomgående förhållandet. Utelämnandet förklaras av att man ansett romanen vara det väsentliga, eller åtminstone det mest läsvärda, och inte velat betunga läsarna med den historiefilosofiska exkursen. Att nu äntligen den andra epilogen blivit översatt och utgiven måste glädja alla dem, som i Krig och fred funnit en stor upplevelse. Men andra epilogen är inte blott av värde som en nyckel till romanen utan också för sin egen skull. Här söker en lidelsefull och inträngande intelligens med amatörens friskhet och självständighet att lösa problem, som är historieskrivningens ständiga följeslagare.

Vari består då lösningen och hur går den ihop med romanen?

Den gamla, ohållbara men verkligt förklarande föreställningen om Guds omedelbara styrande av människorna har övergivits, skriver Tolstoj, men den har ersatts av andra försök att enhetligt fatta historien. Å ena sidan gör man de stora männen, å andra sidan vissa idéer till bärare av utvecklingen. Dessa båda tankegångar eller tendenser, som då Tolstoj skrev Krig och fred på 1860-talet var ojämförligt mera framträdande än i vår tid, avvisar den

FÖRORD

andra epilogen med skärpa och energi. Först och främst angriper Tolstoj den historieskrivning, som i de stora männen, hjältarna, ser skeendets verkliga skapare. Tydligt är att han särskilt irriterats av den Napoleonromantik som blommade i fransk historieskrivning under årtiondena efter Napoleons fall; sannolikt är det närmast Thiers stora arbete som han åsyftar. Många av Tolstojs anmärkningar är träffsäkra. Men det är påtagligt att han i sin kritik blandar in halvt filosofiska betraktelser över makt, frihet och nödvändighet som dels i och för sig är tvivelaktiga, dels egentligen inte har med det centrala resonemanget att göra. Så är exempelvis fallet då han från uppfattningen att viljan inte är fri kommer fram till att den store mannen, ledaren, inte kan ge verksamma befallningar och då han av svårigheten att definiera ordet makt lockas att bestrida maktens existens.

Då tesen om de stora människors betydelselöshet tillämpas i romanen blir det ännu mera påfallande att Tolstoj i sin historietolkning skjuter över målet och därför drives till påtagliga motsägelser i skildringar och karaktäristiker. "Den store mannen" är Napoleon och det gäller alltså att bevisa att Napoleon inte spelade den roll som en rad historiker tillskrivit honom. Men i romanen blir Napoleon inte någon framstående organisatör eller härförare; han skildras tvärtom som oduglig, och därmed blir

FÖRORD

hela resonemanget snedvrängt. Samma förvrängning framträder i beskrivningen av Kutusov. Dennes "storhet" skall bestå i att han liksom Tolstoj inte tror på de stora människors betydelse och att han därför i stället för att leda och planera lever i melankolisk överksamhet. Men i själva verket är Kutusov enligt romanen kapabel att fatta klara och kloka beslut; han är just som "stor man" Napoleon överlägsen.

På ungefär samma sätt analyserar och vederlägger Tolstoj uppfattningen att den historiska utvecklingen bestämmes av vissa idéer eller med nödvändighet leder till att vissa idéer blir förhärskande. Därmed vände sig Tolstoj mot hela den rad av av historiefilosofier som framfördes i början och mitten av 1800-talet och som alla hävdade att mänskligheten förverkligade vissa idéer och som därmed i själva verket gav ungefär samma teleologiska bild av utvecklingen som de äldre författare för vilka mänskligheten syntes ledd av Guds hand. Hegel, Marx och Comte är de mest berömda av dessa framstegstänkare som trodde historien vara i färd med att realisera deras egna idéer. Men Tolstoj synes inte vid denna tid närmare ha känt till dessa författare; mycket i andra epilogen tyder på att han främst tänkte på Buckle, vars "Civilisationens historia" vid denna tid var utomordentligt populär i Ryssland (jfr Bucklebiografen av St. Aubyn, A Vic-

FÖRORD

torian Eminence). Även i detta avsnitt är Tolstojs överdrifter markerade; han framför inte blott en hållbar kritik av teleologiska föreställningar utan tycks vara benägen att fränkänna idéerna, liksom de stora männen, all betydelse för utvecklingen.

Vad blir då Tolstojs svar på frågan om historiens drivkrafter? "Allt förklarar allt", det blir visdomens summa. "Folkens rörelse orsakas... av alla de människors verksamhet som tar del i vad som sker". Den verkliga historien är alla människors historia, inte ledarnas eller idéernas. Människorna, deras vilja och handlande och därmed händelseförloppet, bestämmas av allt vad som tidigare tänkts och gjorts, av arv, miljö, inflytanden, av vad som förut skett och formats. Slutsatsen blir att vad som sker är oundvikligt, om man så vill förutbestämt, men inte möjligt att förutsäga, eftersom vi inte kan lära känna historien eller mänskligheten i dessa ords fulla mening. "Den drivande kraften" blir i själva verket ett meningslöst uttryck, eftersom denna kraft på grund av sin oändligt komplicerade natur inte låter sig inringas och fixeras. Mera precisa teorier om skeendet blir därför värdelösa eller rent av farliga och eftersom kunskap och lärdom hos de flesta leder till uppställande av dylika teorier, är den bokliga bildningen i stort sett farlig och "det utbredda boktryckandet" kan rent av karaktäriseras som "obildningens starkaste vapen".

FÖRORD

Från denna grundval av vad man kan kalla skepticism eller nihilism, från denna misströstan om att kunna klarlägga historien och framtiden, hoppar Tolstoj över i ett slags mystik som skymtar i andra epilogen och mera tydligt framträder i romanen. Förenklat kan denna mystiska tro sägas innebära att ryssarna är ett utvalt folk, att de representerar de enkla, anspråkslösa och oreflekterade människorna och att det är dessa människor som styr historien och som i historien kan finna förtröstan för sitt eget liv.

I beskrivningen av krigsrådet vid Drissa, sammankallat inför det napoleonska anfallet 1812, låter Tolstoj företrädare för skilda nationer karaktärisera sig själva och särskilt framhålla varför de alla är självsäkra och tror på sin egen överlägsenhet. "Ryssen är självsäker", heter det, "just därför att han ingenting vet och ingenting önskar veta, eftersom han inte tror att det är möjligt att veta någonting fullständigt". Därmed säger Tolstoj i själva verket att ryssen är den klokaste i nationernas krets, han tror inte på vare sig stora män eller ledande idéer och kan därför inte planera eller förutsäga. Tolstoj som anser sig stå på insiktens och reflexionens krön, som övervunnit halvbildningens och de teoretiska spekulationernas faror, hälsar med dessa ord den obesudlade okunnighetens företrädare, den ryske bonden och hans inkarnation, fältmarskalken furst Kutusov.

FÖRORD

Genom denna visdom, genom att de vet att de inte vet någonting, blir ryssarna historiens utvalda redskap; överdrivet och schematiserat kan det sägas att de hos Tolstoj får samma ställning som världsanden i Hegels historiefilosofi. Bestämt utsäges inte denna tanke, men den framträder gång på gång i romanen i snabbt förbiilande reflexioner, i uttalanden av de ryssar som Tolstoj gör till hjältar, i den totalbild som verket förmedlar till läsaren. Till ryssarnas hemliga förbundenhet med historien lägges också andra egenskaper som antas härflyta ur deras oskuld och stilla klokhet. Ryssarna är goda, de är enskilda och ordinära människor, inte "stora män". Därför eldas Kutusovs trupper "av den ogripbara kraft som kallas andan inom armén", därför möter Frankrike vid Borodino "första gången en fiende vars moraliska styrka var dess egen överlägsen", därför har Kutusov en ovanlig skarpblick, vars källa "låg i denna nationella känsla som han bar inom sig i all dess renhet och styrka".

Ernest Samuels drar i sin nyligen utgivna biografi över Henry Adams, Amerikas mest ryktbara historieskrivare under 1800-talet, en jämförelse mellan Tolstojs och Adams historiefilosofi. Adams skrev sina mest berömda arbeten blott några år efter Tolstojs bok och var med säkerhet inte påverkad av den. Liksom Tolstoj finner Adams det omöjligt att uppställa några teorier om historiens drivkrafter,

FÖRORD

liksom Tolstoj var Adams misstrogen både mot stora män och ledande idéer. Men i några av de mest lysande kapitlen i första delen av det stora verket (*History of the United States of America during the first administration of Thomas Jefferson*) söker Adams visa att den amerikanska nationen upp bäres av en moralisk energi som inte har motstycke inom andra folk. Hans bevisföring är på några punkter mera naiv än Tolstojs; sålunda hävdar han att amerikanarna i några av drabbningarna under kriget med England 1812—1815 i alla punkter, där en objektiv vägning av faktorerna är möjlig, var klart underlägsna men likväl segrade på grund av sin andliga kraft. Själva huvudtanken i bevisningen påminner mycket om Tolstoj; Adams tänker sig att demokratin som ger de enkla, vanliga människorna makt och rättigheter därigenom skapar en ideell styrka. Enligt den ene författaren är det alltså ryssarna, enligt den andra amerikanerna, som äger "kallelsen" att forma historien.

I romanen och särskilt i dess första epilog synes Tolstoj stå på tröskeln till ett vidare och mera universellt perspektiv. Historien kan förstås blott som allas, massans, de enskilda människornas historia. I praktiken kan en författare endast skriva några få människors historia och därmed i någon mån spegla ett mänskligt förlopp. Det är vad Tolstoj gjort. Dessa människor är okunniga, tveksamma,

FÖRORD

sökande, deras heder ligger, i motsats till de "stora" männens, i denna osäkerhet och i en vag vilja till sanning och godhet. Vad de kan finna är möjligen den bild av helheten som den sårade furst Andrej ser efter Austerlitz eller den privata och bräckliga lycka som i romanens första epilog hägnar Peter och Natasja. Men i en vision som ger romanen dess skimmer förenas insikt, moral och framtidstro. Det är dessa fåkunniga och ödmjuka människor som gör historien och till vilkas gagn historien arbetar. Den enskilda godheten skall segra, liksom ryssarna över Napoleon. "Saliga äro de saktmodiga, ty de skola besitta jorden." Den resignation i vilken boken utmynnar är inte bara stillhet under ödet, den är inte heller något "trots allt", utan den bärs upp av en svävande och ändå fast tillförsikt — det är ljus över framtiden för de enskilda och för människorna.

*

Tolstojs historiefilosofi har under senare år behandlats av professor Isaiah Berlin i arbetet *The Hedgehog and the Fox* och av professor G. H. von Wright i *Tanke och förkunnelse*. Själv har jag något utförligare och från delvis andra synpunkter än i detta sammanhang diskuterat ämnet i en uppsats (i min bok *På marknadstorget*).

HERBERT TINGSTEN

